

***Białoruskie gwary ludowe na mapach atlasu: KURCOVA VERANIKA MIKALAJEUNA, 2024, Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak. Analityčnyja i davedačna-infarmacyjnyja materyjały, Minsk: Centr dasledavanniaŭ belaruskaj kul'tury, movy i litaratury NAN Belarusi, 572 ss. [B.M. Курцова, Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. Аналітычныя і даведачна-інфармацыйныя матэрыялы, Мінск: Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, С. 572], ISBN: 978-985-08-3191-0.***

## Mirosław Jankowiak

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva / Institute of the Lithuanian Language, Vilnius, Lithuania

E-mail: [mirosław.jankowiak@iki.lt](mailto:mirosław.jankowiak@iki.lt)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6212-1463>

<https://ror.org/011v22a28>

**Streszczenie.** Prezentowana recenzja omawia obszerną monografię pt. *Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak. Analityčnyja i davedačna-infarmacyjnyja materyjały*. Autorka w sześciu rozdziałach zebrała, uporządkowała i usystematyzowała dostępną wiedzę na temat jednego z najważniejszych dzieł dialektologii białoruskiej i lingwistyki białorutenistycznej – pięciotomowego *Leksykalnego atlasu białoruskich gwar ludowych*, który ukazywał się w latach 1993–1998. Czytelnik dowie się o autorach *Atlasu*, historii jego powstania, strukturze, typach map, powstaniu samej idei stworzenia *Atlasu*, w jaki sposób powstawała jego koncepcja itd. W publikacji znalazły się też cenne materiały, jak spisy map, przebadanych punktów, alfabetyczny spis wszystkich leksemów ukazanych na mapach itd. Recenzowana książka nie tylko jest ważnym uzupełnieniem *Leksykalnego atlasu białoruskich gwar ludowych*, ale także samodzielną pracą naukowo-analityczno-informacyjną, będącą cennym źródłem informacji szerszego charakteru – o białoruskiej geografii lingwistycznej, dziejach dialektologii białoruskiej i o badaczach-dialektologach.

**Słowa kluczowe:** białoruska dialektologia, dialekty białoruskie, leksyka, atlasy dialektologiczne, geografia lingwistyczna.

## Belarusian Folk Dialects on the Atlas Maps

**Abstract.** This review discusses the extensive monograph “*Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak. Analityčnyja i davedačna-infarmacyjnyja materyjały*” [en. *Lexical Atlas of Belarusian Folk Dialects. Analytical and Informational Materials*]. In six chapters, the author collects, organizes, and systematizes available knowledge on one of the most important works in Belarusian dialectology and Belarusian linguistics – the five-volume *Lexical Atlas of Belarusian Folk Dialects*, published between 1993 and 1998. The reader will learn about the authors of the *Atlas*, the history of its creation, its structure, the types of maps, the origins of the idea for the *Atlas*, how its concept was developed, etc. The

Received: 2025-10-10. Accepted: 2025-12-05

Copyright © 2025 Mirosław Jankowiak. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

publication also includes valuable materials such as lists of maps, surveyed points, an alphabetical list of all lexemes shown on the maps, etc. The book under review is not only an important supplement to the *Lexical Atlas of Belarusian Folk Dialects*, but also a stand-alone scientific, analytical, and informative work, constituting a valuable source of information of a broader nature – notably, about Belarusian linguistic geography, the history of Belarusian dialectology, and dialectologists.

**Keywords:** Belarusian dialectology, Belarusian dialects, lexis, dialectological atlases, linguistic geography.

---

### Baltarusių tarmių leksikos atlasas

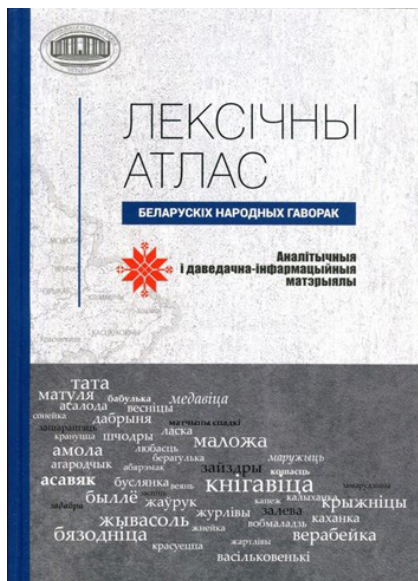
**Santrauka.** Šioje recenzijoje išsamiai aptariama monografija „Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak. Analityčnyja i davedačna-infarmacyjnyja materyjaly“ (liet. „Baltarusių tarmių leksikos atlasas. Analitinė ir informacinė medžiaga“). Šešiuose knygos skyriuose autorė surinko, susistemino ir apibendrino turimas žinias apie vieną iš svarbiausių baltarusių dialektologijos ir kalbotyros srities darbų – penkių tomų „Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak“ (liet. „Baltarusių tarmių leksikos atlasas“), išleistą 1993–1998 metais. Pateikiama informacija apie atlaso autorius, jo kūrimo istoriją, sandarą, žemėlapių tipus ir kt. Recenzuojama knyga yra ne tik svarbus „Baltarusių tarmių leksinio atlaso“ priedas, bet ir savarankiškas mokslinis, analitinis ir informacinis darbas, vertingas šaltinis, suteikiantis platesnę informaciją apie Baltarusijos kalbinę geografiją, Baltarusijos dialektologijos istoriją ir dialektologus.

**Reikšminiai žodžiai:** baltarusių dialektologija, baltarusių tarmių leksika, dialektologijos atlasai, lingvistinė geografija.

---

Leksyka gwar należy do najlepiej opracowanych i przeanalizowanych w dialektologii białoruskiej. Można tutaj wymienić atlasy dialektologiczne [np. DABM 1963; LHBPP 2008; AHPUB 2009; LMT 2016], liczne słowniki, jak też monografie i setki artykułów. Słownictwo jest też najbardziej otwartym na nowe zapożyczenia i zmiany elementem struktury dialektów, dlatego też do dzisiaj stanowi ciekawy obiekt badawczy tak dla lingwistów, jak też może być obiektem zainteresowania zwykłych ludzi ciekawiących się słownictwem. Tematem niniejszej recenzji jest książka wydana w październiku 2024 roku pt. *Leksykalny atlas białoruskich gwar ludowych. Materiały analityczne i informacyjne* [biał. *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. Аналітычныя і дэдачна-інфармацыйныя матэрыялы*], przygotowana przez Weronikę Kurcową z Instytutu Językoznawstwa Centrum Białoruskiej Kultury, Języka i Literatury Narodowej Akademii Nauk Białorusi. Weronika Kurcowa jest obecnie jednym z najbardziej rozpoznawalnych na świecie i wiodących dialektologów-białorutenistów, o ogromnym doświadczeniu, co już gwarantuje wysoką naukową jakość recenzowanej publikacji.

Analizowana publikacja składa się z sześciu rozdziałów i poświęcona została różnym aspektom związanym z *Leksykalnym atlasem białoruskich gwar ludowych* [LABNH 1993–1998]. Ten pięciotomowy leksykon uchodzi za jedno z najważniejszych osiągnięć powojennej białoruskiej dialektologii i w ogóle białorutenistyki lingwistycznej i niewątpliwie zasługuje na dokład-



ne opisanie i scharakteryzowanie, co też uczyniła W. Kurcowa. Prezentowana monografia stanowi doskonałe uzupełnienie *Atlasu* i niewątpliwie zajmie ważną pozycję pośród prac slawistycznych.

Rozdział pierwszy poświęcony został twórcom *Atlasu*, którzy zostali odznaczeni nagrodą państwową Republiki Białoruś. Do najważniejszych twórców należeli: Józefa Mackiewicz (Юзэфа Ф. Мацкевіч), Fiodar Klimczuk (Фёдар Д. Клімчук), Światłana Łobacz (Святлана Г. Лобач), Jauhienia Ramanowicz (Яўгеня М. Рамановіч), Alena Czabiaruk (Алена І. Чабярук), Iwan Jaszkin (Іван Якаўлевіч Яшкін). Weronika Kur-

cowa przybliżyła biogramy autorów *Atlasu*, ich zainteresowania naukowe, wkład w powstanie *Atlasu*, oraz spis najważniejszych publikacji.

W drugiej, monograficznej części publikacji autorka opisała historię powstania *Atlasu*, jego strukturę, typy map i ich specyfikę. Jest to wyjątkowo ciekawy fragment, pokazujący kuluary tworzenia dzieła i sam proces jego powstawania. W 1963 roku ukazał się *Dialektologiczny atlas języka białoruskiego* [DABM 1963], w którym ukazano przede wszystkim strukturę fonetyczno-gramatyczną białoruskich gwar ludowych, a leksyce również poświęcono wiele miejsca – łącznie 110 map. Pokazały one ogromną potrzebę dalszych arealnych badań nad słownictwem. Ważnym momentem było uczestnictwo białoruskich lingwistów w tworzeniu *Ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego* [OLA]. Mińscy dialektologowie w 1969 roku zaczęli opracowywać dokument dotyczący zboru materiałów do *Atlasu*. *Instrukcja* do zbierania materiałów została wydrukowana w 1971 roku. Pierwsze badania terenowe zweryfikowały jednak ten dokument, który okazał się zbyt obszerny i szczegółowy, i wymusiły opracowanie nowych wytycznych, dostosowanych już do specyfiki zbieranego materiału. Dalej W. Kurcowa charakteryzuje kwestionariusz *Leksykalnego atlasu białoruskich gwar ludowych*, przybliżyła strukturę mapy i sporządzonego dla niej opisu na przykładzie dwóch wybranych map a następnie opisuje siatkę punktów objętych badaniami (które nie pokrywały się z *Dialektologicznym atlasem języka białoruskiego* oraz *Ogólnosłowiańskim atlasem dialektologicznym*). Kolejne fragmenty rozdziału przybliżają czytelnikowi etap zbierania materiałów w terenie oraz prace teoretyczno-analityczne

przed stwarzaniem map. Decyzja co do finalnego charakteru i formatu prezentowanych map należała niewątpliwie do jednych z najtrudniejszych aspektów, z którymi przyszło się zmierzyć twórcom *Atlasu*. Czytelnik recenzowanej publikacji może zapoznać się także z opisem przykładowych map. Ważnym zagadnieniem było również podjęcie decyzji, jak ma wyglądać struktura *Atlasu*. W zamierzeniu autorów miały powstać cztery tomy tematyczne, tom 1 – leksyka gospodarki wiejskiej i rzemiosła (około 400 map), tom 2 – leksyka związana z osobą człowieka (ponad 300 map), tom 3 – leksyka etnograficznego charakteru, tj. związana z budownictwem, odzieżą, naczyniami czy narzędziami pracy (około 500 map) i tom 4 – poświęcony semantyce, słowotwórstwu i akcentowi (około 300 map). Finalnie autorzy odeszli od tej koncepcji i powstał *Atlas* 5-tomowy: 1) Świat roślin i zwierząt, 2) Gospodarka wiejska, 3) Człowiek, 4) Warunki życia, 5) Semantyka i słowotwórstwo.

Omówione powyżej fragmenty weszły do pierwszego podrozdziału, ukazującego „przedkartograficzny” okres powstawania *Atlasu*. Podrozdział drugi zatytułowany został Kartograficzny etap tworzenia *Leksykalnego atlasu białoruskich gwar ludowych*. Lingwistka przybliżyła specyfikę budowy *Atlasu*, wzory materiałów niemapowanych, strukturę poszczególnych tomów *Atlasu* i elementy konstrukcyjne map lingwo geograficznych, komentarze do map itd.

Trzeci podrozdział poświęcony został mapom lingwo geograficznym – leksykalnym, semantycznym, leksykalno-słowotwórczym, słowotwórczym, akcentologicznym, czy odzwierciedlającym cechy gramatyczne.

Rozdział trzeci nosi tytuł „*Leksykalny atlas białoruskich gwar ludowych*” jako źródło uzupełnienia bazy słownikowej białoruskiego języka literackiego i źródło naukowo-badawcze. Ten fragment publikacji, uzupełniony o liczne mapy, jest ważny ze społecznego punktu widzenia, ukazuje bowiem znaczenie *Atlasu* dla języka literackiego i możliwości przeprowadzania rozmaitych badań naukowych. Objęty badaniami zakres słownictwa dotyczył wielu sfer życia, ukazujących wielkie bogactwo gwar białoruskich i ich zróżnicowanie terytorialne. Rozdział ten jest ważny także w kontekście odbywających się przemian społeczno-demograficznych (wyludnienie wsi) i procesów rusyfikacyjnych.

Czwarty rozdział to materiały informacyjne związane z *Atlasem*. Znajdziemy tutaj: alfabetyczny spis map zamieszczonych w pięciu tomach (jest ich łącznie aż 1791!), spis materiałów bez map, spis leksykalno-tematycznych grup słów i bloków map w *Atlasie*, spis map leksykalno-tematycznych grup słów poszczególnych tomów i różnych bloków map (semantycznych, akcentuacyjnych, gramatycznych itd. – w podziale na tomy), spis przebadanych punktów (miejscowości) według numeracji w *Atlasie*, ze szczegółowymi danymi (np. kto i w którym roku przeprowadzał badania), spis przebadanych miejscowości w porządku alfabetycznym.

Rozdział piąty to spis leksemów zamieszczonych w *Atlasie*, uporządkowanych alfabetycznie i z podaniem tomu *Atlasu* i numeru mapy, na której dane słowo zostało ukazane (aż 224 strony!). Rozdział szósty to z kolei załącznik w postaci kwestionariusza pytań, z którym pracowali białoruscy dialektologowie.

Cała publikacja poświęcona *Leksykalnemu atlasowi białoruskich gwar ludowych* liczy aż 572 strony. Na szczególną uwagę zasługuje nie tylko szczegółowość opisu i zaprezentowania leksykonu, ale także ogrom pracy, który włożyła w jego przygotowanie autorka. Układ książki prezentuje całe bogactwo *Atlasu* z jednej strony, tak to dostępne szerszemu gronu czytelników, jak też wiele cennych informacji skierowanych głównie do specjalistów. Publikacja systematyzuje i porządkuje wszystkie informacje na temat *Leksykalnego atlasu białoruskich gwar ludowych*, prezentuje także kompleksowo czytelnikowi (w tym studentom) pojęcie mapy geolingwistycznej jako wytworu naukowo-badawczego, informującego i interpretującego sytuację językową. Ale omówione mapy to nie tylko areale funkcjonowania poszczególnych leksemów, ale także pokazanie, w jakim stopniu bogactwo tradycyjnych gwar białoruskich zostało wykorzystane przy formowaniu norm leksykalnych w języku białoruskim. Lektura recenzowanej pracy pokazała również bardzo wyraźnie, jak działały normotwórcze mechanizmy, skierowane na język rosyjski i jak odbywa się russyfikacja białoruszczyzny. Autorzy *Atlasu* wykonali tytaniczną pracę, tworząc niewątpliwie jedno z najważniejszych dzieł nie tylko białoruskiej dialektologii ale w ogóle lingwistyki białorutenistycznej. Dzieło takiego typu nie uda się już stworzyć ponownie, chociażby ze względu na odbywające się procesy społeczno-demograficzne oraz postępującą russyfikację gwar białoruskich.

Publikacja *Leksykalny atlas białoruskich gwar ludowych. Materiały analityczne i informacyjne* jest z jednej strony bardzo ważnym dopełnieniem pięciotomowego *Atlasu*, a z drugiej strony samodzielną pracą naukowo-analityczno-informacyjną, będącą cennym źródłem informacji szerszego charakteru – o białoruskiej geografii lingwistycznej, dziejach dialektologii białoruskiej czy o badaczach-dialektologach. Może stanowić cenną pozycję tak dla specjalistów (białorutenistów, dialektologów, sławistów), studentów jak też wszystkich osób zainteresowanych słownictwem języka białoruskiego i jego gwar.

## Bibliografia

AVANESAU, R. I. (pad red.), 1963. *Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy*. Minsk: Vydavectva Akademii navuk BSSR. [АБАНЕЦАЎ, Р. І., 1963. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР].

BIRYLA, M. V., MACKEVIČ, J. / MACKEVIČ, J., 1993–1998. *Leksičny atlas belaruskich narodnych havorak*. Minsk: Akademija navuk Belarusi. Instytut movaznaustva imja Jakuba Kolasa. [БІРЫЛЯ, М. В., МАЦКЕВІЧ, Ю. Ф. / МАЦКЕВІЧ, Ю. Ф., 1993–1998. *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак*. Мінск: Акадэмія навук. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа].

СУХУН, Н. А., 2016. *Linhvistyčny mikraatlas Turauščyny*. Minsk: Belaruskaja navuka. [СУХУН, Г. А., 2016. *Лінгвістычны мікраатлас Тураўшчыны*. Мінск: Беларуская навук].

ČARNIAKEVIČ, J. V., 2009. *Atlas havorak paunočna-uschodniaj Brestčyny*. Minsk: Technalohija. [ЧАРНЯКЕВІЧ, Ю. В., 2009. *Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*. Мінск: Тэхналогія].

KLIMČUK, F. D., KOŠČANKA, U. A., LAPUCKAJA, I. I. (red.), 2008. *Leksika havorak belaruskaha Prypiackaha Palessia. Atlas. Slounik*. Minsk: Prava i ekanomika. [КЛІМЧУК, Ф. Д., КОШЧАНКА, У. А., ЛАПУЦКАЯ, І. І., 2008. *Лексіка гаворак беларускага Палескага Палесся. Атлас. Слоўнік*. Мінск: Права і эканоміка].